

Rouvasväki ja saarnastuoli¹

Ei, en aio käsitellä naispappeutta tällä palstalla. Rajansa kaikella! Tarkoitukseni on hiukan tarkastella sellaisia yhdyssano-

¹ Julkaistu Suomen Kuvalehden numerossa 16/1986.

ja, joissa on osien välillä tuollainen jotenkin ylimääräiseltä näyttävä s.

Kun *nen*-loppuinen sana joutuu yhdysosan alkuosaksi, niin se siirtyy *s*-loppuiseen muotoon, joka on sama kuin sanan konsonanttivartalo. On *hevonen* mutta *hevospaimen*, samoin *ihmiskunta*, *sulhasmies*, *mehiläishoito* ja lukemattomia muita vastaavia. Kuuluuhan näihin tietysti *naispappeuskin*, jos siitä sanasta puhumme. Samaa tyyppiä on sellainenkin sana kuin *paliskunta* (= poronhoitopiiri, palloinen). On olemassa myös murrasana *palkiskunta*.

Äskeinen sääntö koskee myös *nen*-loppuisia sukunimiä, jotka tunnetusti ovat perin yleisiä. Kun *Mäkinen* kuolee, niin hänestä tulee *Mäkis-vainaja* (ei »Mäkinen-vainaja»). Takavuosina tuli tunnetuksi *Suhonen-kvartetti*. Se oli oikein hyvä kvartetti, mutta sen nimi oli huono, kirkaasti kielenvastainen. Olisi pitänyt olla *Suhos-kvartetti*. Hiukan vastasukaisilta minusta tuntuvat sellaiset yhdysnimetkin kuin *Nieminen-Mäkinen*, mutta en sentään vastusta niiden käyttöä. Nimenhän pitää pysyä samanlaisena yhdysnimessäkin, sille ei mitään voi. Saapa nähdä, johtaako uusi mainio sukunimilakimme vähitellen siihen, että *Mäkinen-Mäkilät* ja *Kankkunen-Koikkalaiset* ja muut samantyyppiset lisääntyvät ja täyttävät maan.

Mutta ei tuo *s* kaikissa tapauksissa selity yhtä yksinkertaisesti kuin tähänastisissa. Paliskuntaa tutumpi sana on *pariskunta*, vaikka ei käytetä sanaa »parinen». Tämä sana on syntynyt muiden *s*-llisten, *nen*-sanoihin perustuvien mallin mukaan. Samalla tavoin on syntynyt monia muitakin *s*-yhdyssanoja. On esimerkiksi *pappismies*, *pappisseminaari* ja *pappissääty*, vaikka »pappinen» on tuntematon. Nämä muodosteet eivät kaikki ole kovin vanhoja; vielä 1700-luvulla kirjoitettiin esim. *papinsääty*. Tavallisia nykykielen sanoja ovat myös *herrasmies*, *herraskartano* ja *herrasväki*, samoin *rouvasenkilö* ja otsikon *rouvasväki*. Varsinkin *mies*-loppuisiin yhdysnaisiin tuo *s* näyttää kotiutuneen:

mestarismies, *tohtorismies*, *professorismies* jne. Eriarvoisuuttako lienee vai mitä, ettemme puhu »tohtorisnaisista», vaikkeivät nais-tohtorit nykyään ole ollenkaan harvinaisia?

Äskeisten kanssa samaan tyyppiin kuuluu sellainenkin sana kuin *tiiliskivi*. Käytetään kyllä myös *tiilikiveä* – aivan kelloinen sana sekin – mutta ei *tiiliskiveä* sen paremmin pidä hyljeksiä. Ammattikielessä kai kuitenkin käytetään aina pelkkää *tiili*-sanaa (olisi muistettava taivutus: *tiilen*, *tiiltä*, mon. *tiiliä*).

Hiukan salaperäisempiä kuin edelliset ovat *vallasnainen*, *vallasääty* ja *vallasväki*. Pohjana niissä on tietenkin *valta*, vaikka heikkoasteisuus erottaakin sen *pappissääty*-tyypistä; Lönnrotin sanakirjassa on muuten *papissääty*.

Edellä mainittiin mm. *pappismies*, *herrasmies* ja *mestarismies*. Sitten on vielä *nimismies*, mutta sen alkuperä onkin aivan toisenlainen. Jo 1600-luvun alussa sana kirjoitettiin nykyiseen tapaan, mutta 1500-luvulla käytettiin kirjoitustapoja, jotka heti paljastavat sanan syntyvän: *nimitysmies* ja *nimitsmies*. Sana on käännös ruotsin sanasta *nämndeman* (= lautamies), mutta se on suomessa saanut hiukan erilaisen merkityksen. *Nimitysmies* kului käytössä vähitellen *nimismieheksi*.

Jäljellä on vielä otsikkomme toinen sana *saarnatuoli*, jolla taas on aivan oma historiansa. Sanan jälkiosa on ruotsalaisperäinen lainasana *tuoli*, jonka vanhempi asu suomessa on ollut *stuoli* (vrt. nykyruotsin *stol*). Tässä siis *s* ei kuulukaan yhdysosan alkuosan loppuun, vaan jälkiosan alkuun. Nykyään puhutaan usein myös *saarnatuolista*, joka sekin on käypä sana. Asettaisin kuitenkin etusijalle vanhan tutun *saarnatuolin*, osaksi siitä syystä että *saarnatuoli* helposti synnyttää mielikuvan tuolista, jolla saarnan pitäjä istuu. Alkuperältään samanlainen sana on *rippiskoulu*, joka kylläkin on jo vanhentunut. Ruotsalaisperäinen koulu oli vanhassa kirjasuomessa asussa *skoulu* (vrt. ruots. *skola*), mutta *s* on kadonnut yhdys-

Kielemme käytäntö

sanastakin ja *rippikoulu* tullut yksinomaiseksi.

Vaikka *nimismies* ja *saarnastuoli* sekä vanhentunut *rippikoulu* ovat syntyneet eri tavalla kuin muut edellä käsitellyt sanat, niin ne ovat silti voineet osaltaan olla vaikuttamassa muiden *s*-yhdyssanojen syntyyn. Sellaistakin tapahtuu kielen kehityksen varrella. Sanat, jotka nykykielessä näyttävät aivan samantyyppisiltä, voivat olla peräisin erilaisista lähtökohdista.

OSMO IKOLA